

uczyny nam buoh spasseny nasich **B**uoh nas boh
spasseny uczyny aho spodynno hospodynnowo wy
she smert **W**szak gnie buoh zlama hlavy neprza
tel swych wrcz wlasna prziechodizich wchziesiec
wswych **R**zekl hospodyn bazan obracy obracy
wchubvnu morzie **A**by wczynena byla uoha
twa wekrwi razik psow tnych zueprzetel ot
neho **W**idiel westie twa boze. westie boha me
ho hrale melio veni orst wswatenu **P**riedesta

nadizahela weligenstwo reho amora yeho wo
blaziech **O**uwny buoh wswatich swych buoh
izrahel on mors da asilu lidu swemu pozehna
ny buoh **S**aluum me fac deus quoniam in tra
passena me uczyn boze nebo wechly
su wody az hduffy lincev **W**drizen
sem wgile hlubokost anenve keo pod
stogie **P**risel sem u wysokost morzie
abiznie uohrzila me **V**shlowal sem krizie

68

Slovesné tvary futura v Žaltáři kapitulním

Kateřina Voleková

oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český

Kostýnec 22. 10. 2021

rima yeho boh **K**raowom semu zpiewny
bohu slawte hospodyn **S**lawte bohu veni
wstupil namete nebie kevwshodu **A**y da hlas
su swemu hlas mozy swe darte chwalu tohu

dasu me zhynuly oca mo
nam vbohu wnom **R**ozum
hlavy me gyz nenawidiel
leny su gyz sledu su mne neprz
nyve gehoz sem nepopadl te
Boze ty wies nemidrost mni
ahzienty magy ney su attele skuti **N**eshote sve
wennuye gyz wchagy tele hospodyne hospody
zy **N**eshoty budec nanne gy; hledagy tele
ahel **M**elo pwtie tytel sem potupu po
est hanba lige me **O**zyz uczynen bra sem
y apuwyk synom matize me **M**elo mi
e domu hveho swyedo mve aruhanye ru
ly tabie spadla namie **I**wokul sem wpo
su dny mui auczyneno est naprizeho mme
Ipolozil sem ritho me zwnu uczynen sem on
yem upowiet **P**wta mnye mluswectu gyz

Slovesné formy vyjadřující budoucí čas ve staré češtině

- analytické tvary (např. *budu choditi*)
- tvary syntetické (např. *pójdu*)
- různé zastoupení, frekvence a produktivnost
- zkoumaný materiál:
  - překlady žalmů do češtiny ze 14. a 15. století
  - hlavní pramen: Žaltář kapitulní (80. léta 14. století)

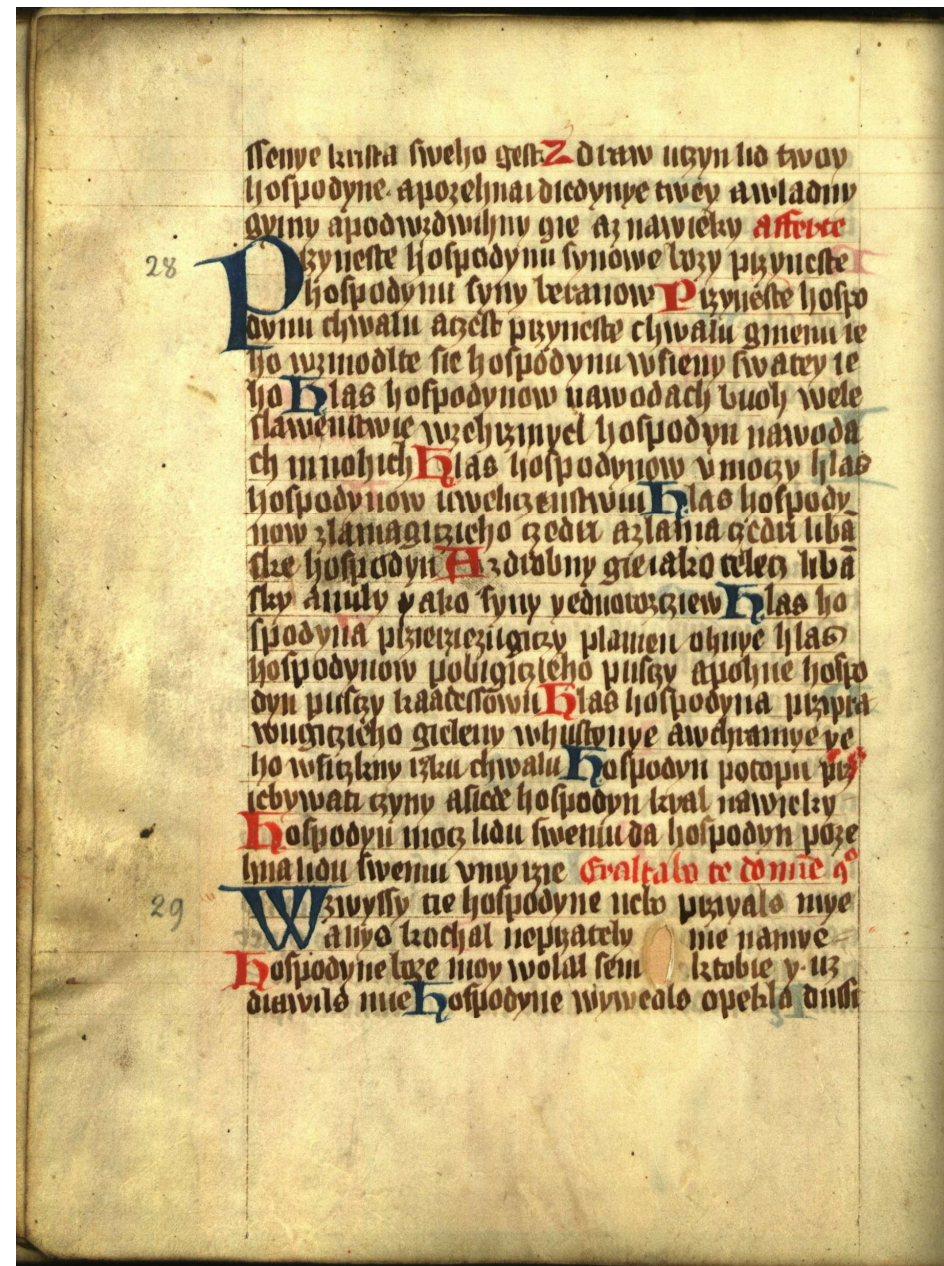
Prameny:

- ŽALTWITTB – Žaltář wittenberský, polovina 14. století, **1. překlad**
  - ŽALTPOD – Žaltář poděbradský, 1396, **úprava 1. překlad**
  - ŽALTGLOSMUZ – Glosovaný muzejní žaltář, počátek 14. století, **1. překlad**
  - BIBLDRÁŽĎ – Kniha žalmů Bible drážďanské, po 1365, **1. překlad**
- ŽALTKLEM – Žaltář klementinský, polovina 14. století, **2. překlad**
  - ŽALTKAP – Žaltář kaptulní, 80. léta 14. století, **úprava 2. překlad**
- BIBLBOSK – Kniha žalmů Bible boskovické, kolem 1420, **3. překlad**
  - BIBLPAD – Kniha žalmů Bible padeřovské, 1432–1435, **úprava 3. překladu**
- ŽALTTISK – První tištěný žaltář, 1487, **4. překlad**

Žaltář kapitulní

- úprava druhého překladu žaltáře
- aktualizace
- kalky z latiny
  - *discerne causam meam* Ps 42,1: **rozpatř** vinu mů ŽALTKAP
  - *oliva fructifera* Ps 51,10: *oliva ovoconosná* ŽALTKAP

Analytické tvary futura

1) slovesný tvar *bud-* + infinitiv slovesa nedokonavého

Příklad 1: zpoviedati se budem tobě na věk ŽALTKAP 78,13 (zpoviedámy se ŽALTWITTB, zpoviedati se budem ŽALTKLEM, chváliti ... budem BIBLPAD, chváliti budem ŽALTTISK) confitebimur

2) slovesný tvar *bud-* + l-ové participium (srov. GbMluv 4,553–554), futurum exactum

Příklad 2: ač zapomanul tebe budu, Jeruzalémi, zapomanutí dána bud' pravicě má ŽALTKAP 136,5 (ač zapomanul budu tebe ŽALTGLOSMUZ, ač zapomanu ŽALTWITTB, BIBLDRÁŽĎ, ŽALTKLEM, ŽALTPOD, zapomenu li BIBLBOSK, BIBLPAD, jestliže bych se zapomanul ŽALTTISK) si oblitus fuero

futurum exactum

- **Příklad 3:** *když dal bude milým svým sen, ať, dědina hospodinova, synové ŽALTKAP 126,2–3 (dá ŽALTWITTB, ŽALTKLEM, ŽALTPOD, BIBLBOSK, BIBLPAD, ŽALTISK) dederit*
- **Příklad 4:** *vstaňte, až seděli budete ŽALTKAP 126,2 (kdyšto sedete ŽALTWITTB, ŽALTKLEM, ŽALTPOD, BIBLPAD, když posedíte BIBLBOSK, ŽALTISK) surgite, postquam sederitis*
- **Příklad 5:** *když vzešli budou hříšní jako seno a zjevili se budou ..., ať ty Najvyšší na věk ŽALTKAP 91,8 (když vzendú ... i zjěvie se BIBLDRÁŽĎ, ŽALTPOD, když vzešli budou ... a zjěvie se ŽALTKLEM, když zejdú ... a ukáží se BIBLBOSK, BIBLPAD, kdyžt' ... vzejdú ... a okáží se ŽALTISK) cum exorti fuerint ... et apparuerint*

futurum exactum

- **Příklad 6:** *veseliti se budú rtové moji, když zpievati budu tobě ŽALTKAP 70,23 (BIBLBOSK, BIBLPAD, ŽALTTISK, vzpievaju ŽALTWITTB, zpievaju ŽALTKLEM, spievaji ŽALTPOD) cantavero*
- **Příklad 7:** *když sě rožže v krátkém hněvě jeho, blažení všickni, již úfají v něm ŽALTKAP 2,13 (ŽALTWITTB, ŽALTKLEM, rozhoří se ŽALTPOD, sě zapálí BIBLBOSK, BIBLPAD, by se rozpálil ŽALTTISK) exarserit*

Jednoduché futurum: přítomná forma dokonavého slovesa

- **Příklad 8:** *zdrobní je jako telec libanský* ŽALTKAP 28,6 (*zetře* ŽALTWITTB, BIBLBOSK, BIBLPAD, *zmenší* ŽALTKLEM, *ztroucoce* ŽALTPOD, *setře* ŽALTTISK) *comminuet*
- **Příklad 9:** *jako ovce u pekla položeni sú, smrt spasí je* ŽALTKAP 48,15 (*spase* ŽALTWITTB, ŽALTTISK, *zžive* ŽALTKLEM, *popase* ŽALTPOD, *stráví* BIBLBOSK, BIBLPAD) *depascet*
- **Příklad 10:** *přebýdlí [král] s sluncem a před měsícem v národě a v národ* ŽALTKAP 71,5 (*bude přebývati* ŽALTWITTB, ŽALTPOD, *přebude* ŽALTKLEM, *ostaneť* BIBLBOSK, BIBLPAD, *budeť trvati* ŽALTTISK) *permanebit*

Jednoduché futurum: prézentní forma slovesa s prefixem *po-* / *vz-*

- prézentní forma slovesa s prefixem *po-* (Němec 2009: 274)
  - sporná interpretace dokladů: typ *pójdu* - nedokonavé futurum s významem durativním („budu konat pohyb“) × dokonavé futurum s významem ingresivním („začnu konat pohyb“)
  - **Příklad 11:** *na rukú ponesú tě, aby snad neobrazil o kámen nohy tvéj* ŽALTPOD 90,12 (BIBLPAD, *na rukú nositi tě budú* ŽALTWITTB, ŽALTKLEM, ŽALTKAP, BIBLBOSK, ŽALTISK) in *manibus portabunt te*
- prézentní forma slovesa s prefixem *vz-* (Šlosar 1974–1975: 38; Šlosar 1981: 102)
  - význam „směřování vzhůru“ >> počínavý význam >> futurální význam
  - sporná interpretace dokladů z stč. žaltářů

Jednoduché futurum: přítomná forma slovesa s prefixem *po-* / *vz-*

- kontext: přesné časová vyjádření trvání děje
  - **Příklad 12:** *blažení, jenž bydlé v domu tvém, na věky věkóm vzchválé tě*
ŽALTWITTB 83,5 (ŽALTPOD, *budú ... chváliti* ŽALTKLEM, ŽALTKAP, BIBLBOSK, BIBLPAD, ŽALTISK) *laudabunt*
  - **Příklad 13:** *vzvýši tě, bože můj, kráľu, i vzblahaju jménu tvému na věky i věky věkóm* ŽALTWITTB 144,1 (*vzvýši ... zblahaji* ŽALTPOD, *povýšu ... poděkuji* ŽALTKLEM, *vzvyšovati budu ... požehnavati budu* ŽALTKAP, *povýším ... chváliti budu* BIBLBOSK, BIBLPAD, *vzvyšovati budu ... dobrořečiti budu* ŽALTISK) *exaltabo ... benedicam ... in saeculum, et in saeculum saeculi*

Paralelismus

- **Příklad 14:** *uši mají, a neslyšie, chřiepi majú, a nevzčeňuchajú* ŽALTWITTB 21,3 (*neslyšie ...*, *nevonějú* ŽALTKLEM, *nebudú slyšěti ...*, *nebudú voněti* ŽALTKAP, BIBLBOSK, BIBLPAD, ŽALTISK, *neuslyšie ...*, *nevonějí* ŽALTPOD) non audient ..., non odorabunt, var. non audiunt ..., non odorant
- stylistická variace: kombinace analytického a syntetického futura
- **Příklad 15:** *nebo ruka má pomáhati bude jemu a náruk mój potvrdí jeho* ŽALTKAP 88,22 (ŽALTWITTB, ŽALTKLEM, ŽALTPOD, BIBLBOSK, BIBLPAD, ŽALTISK)

Vokabulář webový

Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny

Jak citovat

Co je VW	Aktuality	Slovníky staré češtiny	Textové banky	Edice	Mluvnice	Digitalizované slovníky	Odborná literatura	Audioknihy	Zdroje	Nástroje	Kontakty	Připomínky
----------	-----------	------------------------	---------------	-------	----------	-------------------------	--------------------	------------	--------	----------	----------	------------

Jak citovat

Jak hledat

jednoduché hledání pokročilé

vzblahati

Hledej

řadit retrográdně

- [Elektronický slovník staré češtiny \(ESSČ\)](#)
- [Staročeský slovník \(StČS\)](#)
- [J. Gebauer, Slovník staročeský \(GbSlov\)](#)
- [Malý staročeský slovník \(MSS\)](#)
- [F. Šimek, Slovníček staré češtiny \(ŠimekSlov\)](#)
- [Index Slovníku staročeských osobních jmen Jana Svobody \(IndexSvob\)](#)

generální heslář (0)

fulltextové hledání (0)

Vokabulář webový

Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny

Jak citovat

Co je VW	Aktuality	Slovníky staré češtiny	Textové banky	Edice	Mluvnice	Digitalizované slovníky	Odborná literatura	Audioknihy	Zdroje	Nástroje	Kontakty	Připomínky
----------	-----------	------------------------	---------------	-------	----------	-------------------------	--------------------	------------	--------	----------	----------	------------

jednoduché hledání | pokročilé
 blahati | Hledej

řadit retrográdně

- [Elektronický slovník staré češtiny \(ESSČ\)](#)
- [Staročeský slovník \(StčS\)](#)
- [J. Gebauer, Slovník staročeský \(GbSlov\)](#)
- [Malý staročeský slovník \(MSS\)](#)
- [F. Šimek, Slovníček staré češtiny \(ŠimekSlov\)](#)
- [Index Slovníku staročeských osobních jmen Jana Svobody \(IndexSvob\)](#)

Jak citovat

Jak hledat

generální heslář (1) | fulltextové hledání (13) |

[blahati](#) | [ESSČ](#) | [GbSlov](#) | [MSS](#) | [ŠimekSlov](#) |

blahati, -aju, -á ipf.

sr. stsl. *blagъ*

1. komu, čemu *blahořečit někomu, chválit někoho, velebit někoho*
2. komu, čemu *žehnat, udílet požehnání*
3. čím *být blažen z čeho, radovat se z čeho*

V posledním významu dolož. ojed. v LegKat: *věztež, že tiem blahaji a dnes se zapřiesahaji. Sr. blahoslaviti, žehnati, požehnati*

Autor: Markéta Pytlíková

Zdroj: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.18, citován stav ze dne 18. 10. 2021).

Připomínky

vzvýši tě, bože mój, kráľu, i vzblahaju jménu tvému na věky i věky věkóm ŽALTWITTB 144,1 (zblahaji ŽALTPOD, poděkuji ŽALTKLEM, požehnávati budu ŽALTKAP, chváliti budu BIBLBOSK, BIBLPAD, dobrořečiti budu ŽALTISK) benedicam

Durativnost × ingresivnost

- **Příklad 16:** *na věky se vzveselé [lidé] i vzpřebýváš [Bože] v nich ŽALTWITTB 5,12 (vzradujú se i vzbydlíš ŽALTKLEM, ŽALTKAP, vzradujú se i vzbydlíš ŽALTPOD, radovati se budú a přebývati budeš BIBLBOSK, BIBLPAD, veseliti se budú a budeš přebývati ŽALTISK) laudabunt, et habitabis*

vzpřebývati, -aju, -á pf.

k přebývati

relig. (o Bohu) kde *setrvat*, *pobýt*

Jen ŽaltWittb. – Sr. přebývati 6

Zdroj: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.18, citován stav ze dne 13. 10. 2021).

Durativnost × ingresivnost

- **Příklad 17:** *jazyk můj celý den vzmyslí pravedlnost tvú ŽALTWITTB Ps 70,24 (pod. ŽALTPOD, mysliti bude ŽALTKLEM, ŽALTKAP, BIBLPAD, pamatovati bude BIBLBOSK, vypravovati bude BIBLPRAŽ) tota die meditabitur*
- **Příklad 18:** *usta pravedlného vzmyslé múdrost a jazyk jeho vzmluví súd ŽALTWITTB Ps 36,30 (mysliti budú ... mluvíti bude ŽALTKLEM, ŽALTKAP, BIBLBOSK, BIBLPAD, usmyslé ... zmluví ŽALTPOD, přemyšlovatiť budú ... mluvíti bude ŽALTISK) meditabitur ... loquetur*

Předponové futurum *po-* v Žaltáři kapitulním

- **Příklad 19:** *zpoviedati se budu tobě, hospodine bože můj, ve všem srdci v mém a pochváli jmene tvého na věk ŽALTKAP 85,12 (zpoviedaju se ... i vslavi ŽALTWITTB, zpoviedati se budu ... a chváliti budu ŽALTKLEM, vzpoviedaji se ... i vzslavím ŽALTPOD, chváliti tě budu ... a velebiti budu BIBLBOSK, BIBLPAD, vyznávati se budu ... a velebiti budu ŽALTISK) confitebor ... et glorificabo*
- **Příklad 20:** *zpoviedati se budu tobě na věk, nebo kázal, a počakaji jmene tvého, nebo dobro jest ŽALTKAP 51,11 (vzčakaju ŽALTWITTB, čakati budu ŽALTKLEM, ŽALTPOD, BIBLBOSK, BIBLPAD, očekávati budu ŽALTISK) expectabo*

Předponové futurum vz- v Žaltáři kapitulním

- **Příklad 21:** *bože můj, vzvolaji přes den, a neuslyšíš, i v noci, a ne k nemúdrosti mě ŽALTKAP 21,3 (volaju ŽALTWITTB, volati budu ŽALTKLEM, BIBLBOSK, BIBLPAD, ŽALTISK, zvolaji ŽALTPOD) clamabo*
- **Příklad 22:** *praví dědičiti budú zemi a vzbydlé věky věkóm na niej ŽALTKAP 36,29 (vzbydlé ŽALTWITTB, vzbydlé ŽALTKLEM, zbydlé ŽALTPOD, bydliti budú BIBLBOSK, BIBLPAD, přebývati budú ŽALTISK) inhabitabunt, var. habitabunt*

Durativnost × ingresivnost

- **Příklad 23:** *uzrie mnozí [Boží skutky] a vzbojie se a vzúfají v hospodinu ŽALTKAP 39,4 (vzbojie se i budú úfati ŽALTWITTB, budú se báti a úfati budú ŽALTKLEM, vzbojie se i naději budú mieti ŽALTPOD, báti se budú a úfati budú BIBLBOSK, BIBLPAD, báti se budou a doufati ŽALTISK) timebunt, et sperabunt*

vzúfati, -aju, -á pf.

k zúfati

do čeho *propadnout zoufalství nad něčím, ztratit naději v něco*

Jen v ZrcSpasK. Sr. pozúfati, vzúfávati

~~autor: Markéta Fyalková~~

Zdroj: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.18, citován stav ze dne 13. 10. 2021).

Durativnost × prostá perfektivizace

- **Příklad 24:** *zpievati budu hospodinu v životě v mém, vslavím bohu mému, kak dlúho sem ŽALTKAP 103,33 (vzpievaju ..., zpievaju ŽALTWITTB, zpievati budu ..., slaviti budu ŽALTKLEM, vzpievaji ..., zpěji ŽALTPOD, zpievati budu ..., chváliti budu BIBLBOSK, zpievati budu ..., chválu vzdám BIBLPAD, zpievati budu ..., prozpěvovati budu ŽALTISK) cantabo ..., psallam*

The screenshot shows a search interface for the word 'vzslaviti'. At the top, there are search options: 'jednoduché hledání' (selected) and 'pokročilé'. The search input field contains 'vzslaviti' and a 'Hledej' button. Below the search bar, there is a checkbox for 'řadit retrográdně'. On the right side, there is a list of checked dictionaries: 'Elektronický slovník staré češtiny (ESSČ)', 'Staročeský slovník (StČS)', 'J. Gebauer, Slovník staročeský (GbSlov)', 'Malý staročeský slovník (MSS)', 'F. Šimek, Slovníček staré češtiny (ŠimekSlov)', and 'Index Slovníku staročeských osobních jmen Jana Svobody (IndexSvob)'. Below the search bar, there are two tabs: 'generální heslář (1)' and 'fulltextové hledání (3)'. The search results are listed below the tabs: '→ vslaviti MSS', 'vzslaviti MSS', and 'vzslaviti ŠimekSlov'. The main content area shows the entry for 'vslaviti v. vzslaviti' with the source: 'Zdroj: Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K., *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.' Below this, there is a 'Připomínky' button and an upward arrow. The second entry shows 'vzslaviti, vslaviti, -v'ů, -víš dok. oslavit' with the same source information and a 'Připomínky' button and upward arrow.

Pomocná kritéria

- kontext:
  - explicitní časové určení: *na věky, celý den* apod.
  - žalmový paralelismus
- existence podoby s prefixem *vz-* v jiném slovesném čase a způsobu: *vzbojí se – vzbál se*
- existence nedokonavého protějšku: *vzvýšiti – vzvyšovati, oslaviti – oslavovati* X *vzslaviti – *vzslavovati*
- existence slovesa bez prefixu *vz-* za stejné latinské sloveso: *psallebant slaviechu – psalitte – slavte* × *psallabo – vslavi*
- znění v jiném českém překladu: *vzbydlů – bydliti budu, přebývati budu*

Děkuji za pozornost

- Němec, Igor: Staročeské futurum typu pójdu, ponesu v poměru k préteritu, *Slavia* 31, 1962, s. 27–33; přetisk in: Němec, Igor: *Práce z historické jazykovědy*, Praha 2009, s. 272–278.
- Šlosar, Dušan: Slovo tvorný vývoj českého slovesa, Brno 1981.
- Šlosar, Dušan: Vývoj funkcí slovesného prefixu vz- v češtině, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. 1974–1975, vol. 23–24, iss. A22–23, s. 37–42.

